

БЪЛГАРИСТИКАТА В ПОЛЕТО НА СЪВРЕМЕННАТА ХУМАНИТАРИСТИКА

Доц. д-р Георги Господинов
Институт за литература – БАН

Ще говоря тук¹ от катедрата на своя опит и своята несигурност (понякога българска, понякога глобална), веднъж като български писател и в същото време като литературен историк от Института по литература (оттук и обръщението „колеги“). И след това уточнение да кажа леко скандализиращо, че аз поне не откривам съдбоносна разлика между двете.

Докато редактирах и подреждах хабилитацията си „В пукнатините на канона“, си дадох сметка колко текстовете вътре с тягата си към антимонументалното, към маргиналното и личното всъщност влизат в орбитата и на романите, които се опитвам да пиша.

Става дума за активното лично отношение, за нескритото присъствие на интерпретацията. Маргиналното и периферното допускат или извикват повече съучастие за разлика от монументалното и каноничното. Ще го кажа за краткост така – маргиналното е винаги персонално. И ще добавя, че за мен в бинарното „локално – глобално“ има нещо трето, което ги събира или пък анихилира и това е персоналното, личното, то винаги е едновременно локално и глобално. Ние винаги пишем от една къде скрита, къде не толкова точка на личното.

Една част от литературознанието все повече се отваря към личния поглед на изследвателя, въвлича го в процеса на изследването, вписва неговите/нейните емоции като част от инструментариума, с който четем, и това ми се струва напълно естествено. Михаил Неделчев например го нарича „въвлечено литературознание“.²

В свои лекции проф. Галин Тиханов пише за „знание на участието“, в което действителната ангажираност и личен интерес на участниците играят много важна роля.³ Това вдигане на ангажираността и участието в хуманитаристиката ми се струва важен и своевременен, синхронен на случващото се в един постпросвещенски свят.

Като казахме за проблематичната бинарност локално – глобално, нека добавя, че не съм сигурен и за стабилността на двойката център – периферия в

днешния свят. След опасното завръщане на ултрадесните тъкмо в страните от центъра, кой ще каже кое удържа целостта на Европа днес. Или както пише Йейтс, „Things fall apart, the center cannot hold”...

Искам да кажа, че центърът на Европа е нещо подвижно, и тягата е натам, където кърви и боли, по-скоро на изток днес, към Украйна, центърът е в това, което от западна гледна точка изглеждаше периферия.

Какво можем да изтеглим от това ние, от полето на литературата и знание-то за нея. Какви са ни на нас политиката, светът и пр.? Защо литературата и литературознанието трябва да знаят за това?

Тъкмо защото са част от хуманитаристиката. И защото литературата произвежда памет. А голяма част от това, което се случва днес, е свързано с паметта. И с идеята, че я приехме като даденост. Никоя памет не е дадена веднъж завинаги. Намираме се в специален исторически момент, последните свидетели на Втората световна си отиват, тази топла памет, която те носеха, вече изстива. И не бива да спираме да разказваме. Ако спрем да разказваме, и то през конкретно човешкото, травмата става абстрактна, а абстракцията лесно подлежи на пренаписване и фалшификация. Разказването на истории, литературата, литературознанието, българистиката в частност, също са призвани за това. В някакъв хуманитарен смисъл те са съпротива срещу онзи срив на човешкото, който ни дебне винаги във времена на войни и тежки кризи.

Силните литератури, нарочно не казвам големите, защото една литература на малък език също може да бъде силна, та силните литератури това правят – удържат света и човешкото. И българистиката, като всяко литературознание, се вълнува от това и го проверява през своите си инструментариуми, през своята си памет и езиковост. А самото това вълнение също ми се струва много важно. Да се прави българистика или коя да е наука без вълнение и сърце, е работа, която по-добре да оставим на изкуствения интелект. Тъкмо вълнението все още ни отличава, то е нашият шанс и суперсила.

Често съществува един стереотип. Ако идваш от периферията, от теб обикновено се очаква да разказваш екзотични и локални истории. Големите теми, така да се каже, са запазени за големите литератури. Но и това се променя. Винаги съм се опитвал чрез писането си да твърдя, че и малките по език литератури имат право да говорят за големите неща със същата валидност, както го правят останалите, големи по език, литератури. Позволете ми да разкажа една история.

В края на 90-те имах първото си четене (на „Естествен роман“) в Берлин. След четенето жена от публиката ми каза с известно разочарование: е, очаквах малко по други истории от вас, особено като човек, идващ от Балканите – те, нашите писатели пишат за разводи и прочее съвременни теми. Дадох си сметка, а и тя си призна после, че очакването е било за битки, кръв, ножове или кисело мляко, розово масло и мистерии на български гласове. Обясних

кротко и с леко чувство на вина, че дори в България и на Балканите на хората им се случва да имат прости и сложни чисто житейски проблеми, да се влюбват, да се развеждат и да умират, понякога от естествена смърт, не с кози рог в гърдите.

И човекът от Балканите може да има лична история, която не е единствено българска, балканска. Не става дума за срам и оттегляне от националната история, напротив. Това, което се опитвам да правя през романите и разказите си, е възможност да разкажем личната си и българска тъга като част от европейската тъга, като част от тъгите на света. Мисля, че литературата си остава един от най-добрите инструменти срещу стереотипите, в случай че самата тя не продава стереотипи, както понякога искат издателите и публиките.

Не в затваряне, не в самогетоизиране и самоекзотизиране може да се развива пълноценно българистиката, а тъкмо в общуване с другите литератури и литературни полета. И още по-далеч, да се отваря към други науки, да си говори с тях, да им дава инструментариум, аналогии и смислови дъги. Но и да заимства от тях инструментариум, аналогии и смислови дъги. Дори не само към хуманитарните – философия, антропология, религия, а и към природните, точните науки и пр. Когато излезе „Физика на тъгата“, най-хубавите дискусии съм имал с квантови физици. Когато излезе „Времеубежище“, която се намесва в науките за паметта и забравата и в общуването с такива хора, дискутирахме книгата с невролози и психолози от Болонския университет. Казвам това, защото то чертае, струва ми се, нови перспективи пред литературната наука. В свят като днешния и в Антропоцена, в който сме влезли, науките не могат да се държат високомерно една спрямо друга. Единственият им шанс да оцелеят, е, като оцелее човекът и животът изобщо. В този случай и физиката, и екологията, и икономиката стават част от хуманитарното, да не кажа хуманното, така като е и с литературата и науките за нея.

Знам и по себе си, и всеки знае, че донякъде свикнахме да стоим с нашия занаят някъде в ъгъла на световното знание. Нито бизнесът, нито университетите се избиват да наливат средства в хуманитаристиката. Не можем да се мерим с IT гилдията например, макар че изкуственият интелект около нас прохода, кой знае защо, тъкмо през скалъпване на текстове.

Казано накъсо и не само между нас – можем и трябва да имаме самочувствието на равнопоставени с другите науки (въпреки подценяването на хуманитаристиката). Това подценяване всъщност е част от кризата днес. Защото тази криза, която преживяваме, не е просто икономическа, финансова или дори политическа. Тя все повече расте и грамадее като чисто човешка хуманитарна криза, криза на смисъла. А кое друго, ако не литературата и науките около нея, работи с този смисъл.

Литературата и българистиката, не на последно място, трябва да са шанс срещу национализмите, които идват. Българистиката е по-скоро просветено

родолюбие, което е точно обратното на национализма. И ако трябва да перифразираме онова възхитително Ботево изречение в писмото му до брата Драгов, където казва „Защото ние сме преди сичко чловеци, а после вече българи и патриоти“, то позволете ми да завърша така: Защото българистиката е преди всичко хуманитаристика и наука за човека в българското и за българското у човека, ако щете, а после вече патриотична и прочее деятелност.

БЕЛЕЖКИ

1. Вариант на този текст е четен като откриващо слово на Международната конференция „Българистиката в полето на съвременната хуманитаристика“, проведена се в Берлин, 27 – 28 октомври 2024, организирана от ННП „Развитие и утвърждаване на българистиката“, Пловдивски университет, Хумболтов университет в Берлин и БКИ – Берлин. Текстът е предоставен лично от Г. Господинов на редакцията на списание „Български език и литература“.
2. Неделчев, М., 2011. „Литературноисторическата реконструкция“, София: НБУ, с. 10 – 11.
3. Тиханов, Г., 2020. „Съпротивата срещу теорията“, цикъл лекции, четени в Института „Полетаев“, Москва. Публикация в „Литературен вестник“, бр. 39, с. 9 – 10.

BULGARIAN STUDIES IN THE FIELD OF CONTEMPORARY HUMANITIES

Dr. Georgi Gospodinov, Assoc. Prof.
Institute for Literature, BAS
E-mail: g_gospodinov@yahoo.com